

गाउँबाट सिकिने आदर्श र स्वाभिमान

सिमन पौडेल
(श्यामहरी)

“ जुन बेला म गाउँ फर्केर र कृषी पेशा र यसलाई व्यापार बनाएँ, मलाई गाउँमा सबैले खिल्ली उँडाए । यतिसम्म कि परिवारले पनि मैले गरेको काममा साथ दिएन । खेती किसनी गरेर कहिल्यै पैसा कमाउन सकिंदैन भन्ने जस्ता निरासाले सधैं दुःख दिन्थ्यो । तर विदेशमा कमाएको केही पैसा मेरो लागि लगानी गर्न पर्याप्त भएका कारण मैले हरेस खानु परेन । निरन्तर काम गर्दैगर्दा अहिले सफलता मिलेको छ । विदेशको भन्दा महिनामा २,४ हजार यहिँ बढी कमाएको छु । अहिले त सबै जना खुशी छन् । ”

केही वर्ष यतादेखि हिमाली र पहाडी भू-भागहरूमा बसोबास गरिरहेका विभिन्न समुदायहरूको बिचमा घुमफीर, बातचित साथै सानोतिनो छलफल र कार्यक्रमहरू गर्दैगर्दा नेपालको तराई क्षेत्रको, अझ खासगरी चितवनदेखि पश्चिमका आदिवासी थारु समुदाय, पिछ्ठिङ्गाडिएका दलित समुदाय जस्तै डुम, चमार, मुसहर जातिका मानिसहरूको जीवनशैली (विगतका अवस्था, वर्तमानमा उहाँहरूको वस्तुस्थिति र उहाँहरूका भविश्यका सपना) का बारेमा केही न केही जान्ने, बुझ्ने र आफूले बुझेका र अन्यत्र देखेका सकारात्मक विचारहरूद्वारा उहाँहरूलाई केही हदसम्म भनेपनि उत्साहित पार्ने इच्छालाई यसपटकको यात्राले सफलता त दियाएनै साथमा थुप्रै कुराहरूका बारेमा बुझ्ने अवसर पनि मिल्यो । हुनत, यो मेरो पहिलो यात्रा र अनुभव थिएन । खासगरी २०७२ सालको भुकम्पपछिको पहाड केन्द्रित मेरो घुमफीरका कारण तराईको यात्रामा कमी आएको मात्रै हो ।

छु, जसले आफ्नो स्वार्थ र औपचारिकतालाई मात्र केन्द्रीत गरी कामहरू गर्दछन् । तर पछिल्ला यात्राको क्रममा नवलपुर जिल्लाको चार स्थान, कपिलवस्तु, गुल्मी, रूपन्देही, दाङ, सल्यान, प्यूठान, रोल्पा र कास्की जिल्लाका विभिन्न समुदायका करीब ४० जना प्रतिनिधिहरूका बिचमा बुटवल भएको अन्तरकृया, छलफल साथै नेतृत्व विकास र स्थानीय आय आर्जनका उपायहरूको बारेमा गरिएको कार्यक्रमले साँच्चै नै व्यवहारीक ज्ञान र उर्जा दिएको थियो । यसवाट भएको अर्को सिकाई भनेको कार्यक्रमको अवधी थोरै हुदैमा कम सिकाई हुने होइन, थोरै समयमा पनि यदि सहभागीले सिक्ने प्रतिबद्धता राखेर भाग लिए भने थेरै व्यवहारिक परिवर्तन ल्याउन सफल हुँदारहेछन् भन्ने कुरा पनि त्यो कार्यक्रम पश्चात् सिकेको व्यक्तिहरूबाट हाल भए गरेका परिवर्तित परिणामले पुस्ट्याएको छ ।

नवलपुर जिल्लाको गोछडा, अर्गाँती र बरौली आसपासका समुदाय, खासगरी दनुवार थारु, झाँगड, डुम, चमार, महतो, चौधरी लगाएतका महिला तथा पिछ्ठिङ्गाडिएका मानिसहरूका बिचमा गरिएको क्षमता अभिवृद्धि, सीप, विकास र स्थानीय आय आर्जनको कार्यक्रममा सहभागीहरूले देखाएको लगनशीलताले त्यहाँ लगाइएको समय र सिकाई अर्थपूर्ण गराएको थियो । खासगरी महिलाहरूले आफू कसरी आर्थिक, सामाजिक र शैक्षिक रूपमा कसरी स्वावलम्बी हुन सकिन्दै भन्नेमा आफूलाई सिक्नकै लागि सहभागी गराएको देखिन्थ्यो । त्यस्तै रोजगारीका लागि विदेशीएका आफ्ना घर परिवारका पुरुष सदस्यहरूलाई पनि स्थानीय क्षेत्रमै कसरी रोजगारी उपलब्ध गर्न सकिन्दै, व्यापार, व्यवसाय गर्नका लागि नयाँ तौरतरिका र बजार रणनीति के के हुनसक्छन् भन्नेमा मात्र होइन, व्यापार गर्दा उपभोक्ताको रुची करी पत्ता लगाउने जस्ता व्यवहारिक कुराको सिकाइले सहभागिलाई प्रशस्त हौसला दिएको थियो । वैदेशिक रोजगारीको सिलसिलामा विगत १० वर्षसम्म दुवझ्मा रहेका नारायण महतोसंग एक दिन उनि विदेशमै रहेहो उनलाई त्यहाँ गरेजती मेहनत यहीं गर्नुभयो भने तपाईंले यहीं पनि केही न केही गर्न सक्नुहुन्छ भनेको थिएँ । त्यहाँ उनले आफ्नो अनुभव सुनाउदै भने ‘जुन बेला म गाउँ फर्केर र कृषी पेशा र यसलाई व्यापार बनाएँ, मलाई गाउँमा सबैले खिल्ली उँडाए । यतिसम्म कि परिवारले पनि मैले गरेको काममा साथ दिएन । खेती किसनी गरेर कहिल्यै पैसा कमाउन सकिंदैन भन्ने जस्ता निरासाले

मेरो यात्रालाई केही अर्थपूर्ण बनाउनका लागि विगत ६,७ वर्षदेखि सेडेड नेपालका साथीहरू तथा अन्य मित्रहरूको पनि साथ छ । यहाँहरूले विभिन्न देशमा गर्नुभएको काम र यात्रा अनुभवले मलाई अझ केही गर्न थोरै मात्र भनेपनि उर्जा दिन्थ्यो भने उहाँहरूको सिकाई र समर्पणले मलाई अझ जिम्मेवार बन्न दवाव दिन्थ्यो । हुनत मैले यस्तो थेरै मित्रहरूसँग संगत गरेको

सधै दुख दिन्थ्यो । तर विदेशमा कमाएको केही पैसा मेरो लागि लगानी गर्न पर्याप्त भएका कारण मैले हरेस खानु परेन । निरन्तर काम गर्दैगर्दा अहिले सफलता मिलेको छ । विदेशको भन्दा महिनामा २,४ हजार यहिं बढी कमाएको छु । अहिले त सबै जना खुशी छन् । उनले अहिले उक्त स्थानीय केही बडाहरूमा स्थानीय कृषि उपजहरू खपत गराउछन् । अहिले उनी त्यहाँका किसानहरूका अगुवा भएको र उनको जीवनमा आएको परिवर्तनले म र सहभागी सबैलाई साँच्चै जोसीलो बनाएको थियो ।

नवलपुरकै अरुण खोलादेखि पूर्व दक्षिण क्षेत्रमा खोला किनार नजिकै जंगलामा स्थानीय प्रशासनद्वारा पुनर्स्थापित मुसहर बस्तीका विचमा अर्को कार्यक्रम भएको थियो । २६ घरधुरी मुसहर बस्ती सहित तामाङ्ग, मगर, गुरुङ, दमाई, कामी र सार्कीहरू बसोबास गर्ने उक्त क्षेत्रका मानिसहरूको आम्दानी भनेको केवल खोलाबाट गटी, बालुवा निकालेर आफ्नो जिविका चलाउने मात्र रहेछ । अति विपन्न भएर पनी उक्त समुदायका मानिसहरूमा धार्मिक लहड अति नै जकडीएको पाइयो । उनिहरु अन्धभक्त नै देखिन्थ्यो । म आफै पनि कुनै धार्मिक आस्थामा विश्वास राख्ने मानिस हूँ । तर उक्त समुदायमा भएका विभिन्नखाले अज्ञानता, अल्पज्ञान र अन्योपन देख्दा केही सिमित व्यक्ति र संघ संगठनको गैर जिम्मेवारपन प्रष्ट देखिन्थ्यो । मठ, मन्दिर, चर्च, गुम्बा निर्माण गर्न राम्रै खर्च गरका तर आधारभूत शिक्षाको पनि अवसर नभएका रहेछन् । जसको फलस्वरूप समाजको अपरिपक्व स्वभाव र व्यवहार प्रदर्शित हुन्छ, जसले जे जानेको छ, त्यही नै उसले आफ्नो जीवनमा प्रयोग गर्दछ र उक्त अपरिपक्व स्वभावलाई लिएर अन्य व्यक्तिहरूले उसैलाई खिल्ली उँडाउने, कसैले विश्वास गरेको आस्थाप्रति उसले प्रहार गर्ने मौका मिल्दछ । जसको परिणाम समाजमा सद्भाव भडकन्छ । विखण्डन आउँछ । कुनै सिद्धान्त र विचारलाई पछ्याउदैमा सबै कुरा ठीक भइहाल्छ । कमै गर्नु पर्दैन भन्ने जस्ता विचारले जरा गाडेको देखियो । अधिकांश मानिसहरू निरक्षर रहेको उक्त समुदायको विचमा भएको छलफलले कसरी आफ्नो स्वभाव, विचार र क्षमतालाई परिवर्तन गर्न सकिन्छ भन्ने कुरा सिक्ने र सिकाउने अवसर मिल्यो । उक्त समुदायका अगुवा जितेन्द्र मुसहरका अनुसार ‘खास गरी मुसहर जाती यो स्थानमा मात्रै हैन, देशभरीनै रहेका मानिसहरूमध्ये आफूलाई सबैभन्दा कमजोर र असक्षम जातिको रूपमा लिने गर्दछन् । त्यसैले पनि प्राय मुसहर समुदाय अगाडि बद्न सकेको छैन । शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी जस्ता कुराहरू त मानिसमा चेतनाको विकास भएपछि न आउने हो, तर यही कमजोर चेतनाले पनि हामीलाई आथि उठन दिएको छैन ।

नवलपुर कै सर्द भन्ने ठाउँमा करीव ३५ जना दलित समुदायका मानिसहरू र त्यसमा पनि ६० प्रतिशत महिलाहरू सहभागी भएका अर्को छलफलको

विषय पनि यहाँ विवेचनान गर्न मन लाग्यो । त्यहाँ सहभागीहरूले आफ्ना हक, अधिकार, आफ्नो तथा समुदायको क्षमता अभिवृद्धि, सामाजिक उत्तरदायित्व लगायत स्थानीय रूपमा स्वरोजगारीका अवसर कसरी सुजनागर्ने, आय आर्जनका अवयवहरू के के हुन जस्ता विषयमा छलफल गर्ने मौका पाएका थिए भने आफूले सिके जानेका कुरा आफ्नो वरीपरिका अन्य व्यक्तीहरूलाई पनि सिक्न प्रेरित गर्ने बारेमा छलफल गरिएको थियो ।

त्यसैगरी बाँकेको नेपालगञ्ज, वर्दियाको फतेपुर र कैलालीको पहलमानपुरमा भएका कार्यक्रम मेरो लागि पनि सिकाइको अवसर भए । बाँके र वर्दियाका प्राय अधिकांश दलित समुदाय त्यसमा पनि बादी महिलाहरू र अन्य पिछ्डिएका व्यक्तिहरूको सहभागिता थियो भने कैलालीको पहलमानपुरमा प्रायः स्थानीय थारुहरू र केही दलित समुदायका मानिसहरू सहभागी थिए । ति कार्यक्रमहरूमा स्थानीय बडाका जनप्रतिनिधिहरू पनि सहभागी भएकाले विभिन्न राजनैतिक र सामाजिक विषयवस्तुमा पनि छलफलको अवसर जु-यो । उक्त क्षेत्रमा भएका जनप्रतिनिधिहरूले अल्पसङ्ख्यक समुदायका लागि भरमगदर काम गरेका रहेछन् । आफ्नो क्षेत्रमा भएका सबै समुदायका मानिसहरू चाहे तिनीहरू जुनसुकै राजनीतिक विचारधाराका होउन् वा जुनसुकै जाती, धर्मका मानिसहरू होउन्, सबैलाई समान रूपमा व्यवहार गर्न खोजेको पाइयो, सबैलाई सबै क्षेत्रमा सम्बोधन गरेको पाइयो । साँच्चैकै भन्नुपर्दा उक्त दिनको छलफल र भलाकुसारीको अनुभवले ग्रामीण भेगीय मेलमिलाप र आत्मीयता यस्तो हुन्छ भन्नेमात्र होइन, असल सु-शासन के हो भन्ने महशुस गराएको थियो ।

त्यहाँ कसैले कसैलाई यो त यो जातिको, त्यो धर्मको या त्यो राजनीतिक दलको भन्ने दृष्टिले हेरेको देखिएन । अझै भन्नुपर्दा अन्यत्र जस्तो त्यहाँ यस प्रकारका विभेद थिएनन । यो नयाँ अनुभवले मेरो मनमा आइराखे “शहर बजारको समाज समुन्नत हो कि गाउँको समाज” भन्ने प्रश्नहरूको सहज उत्तर दिलाइदियो । ग्रामीण जीवन आफैमा सुखी अनि समुन्नत हो । शहरी क्षेत्रमा देखिने भीडभाड, अराजकता, असहिष्णुता, एकांकीपन, स्वार्थीपन र अस्तब्यस्तताका लागि ग्रामीण परिवेशले त साँच्चै चुनौती दिने रहेछ, गाउँको जीवन नै आदर्श र स्वाभिमानी हुनेरहेछ भन्ने अनुभुति दिलायो । शहरी क्षेत्रमा जतिसुकै ठूला प्रयास भएतापनि त्यसले समाजमा खासै प्रभाव नपार्ने तर ग्रामीण क्षेत्रमा कसैले सानोभन्दा सानो शुरुवातले पनि ठुलै परिवर्तन ल्याउन सक्छ भन्ने निष्कर्षमा पुर्ण । यसरी नै गाउँउसंग भिजेर काम गर्दै जान सके मानव जीवन अर्थपूर्ण हुन्छ अनि समाजलाई समुन्नत र स्वाबलम्बी बनाउन पनि केहि सहयोग गर्न सकिन्छ भन्ने लागेको छ ।